

Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne 2004, t. 37, z. 1, s. 220–226

Bibliografia historii Śląska = Bibliographie zur Geschichte Schlesiens = Bibliografie dejin Slezka 1996, oprac. Lubomír Bajger, Zdzisław Gębołyś, Artur Harc, Tomasz Jaworski, Małgorzata Pawlak, Karol Sanojca, Kai Struve, Alena Volná, Ewa Wyglenda, red. Karol Sanojca, Kai Struve. Wrocław: Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego; Marburg, Verlag Herder-Institut 2002 (Bibliographien zur Geschichte und Landeskunde Ostmitteleuropas, 26), 366 s.

W 2002 r. ukazała się *Bibliografia historii Śląska 1996* w opracowaniu międzynarodowego zespołu autorów polskich, niemieckich i czeskich. Nie jest to jednak zupełnie nowe przedsięwzięcie na polskim rynku wydawniczym. Inicjatywa wydawania bibliografii historycznej Śląska należała do Karola Maleczyńskiego, związanego z Wrocławskim Towarzystwem Miłośników Historii. Pierwszy tom, obejmujący piśmiennictwo z lat 1939–1946, opublikowano w 1954 r. Później trud przygotowywania bibliografii przejęli m.in. Romuald Gelles i Jerzy Pabisz.

Historia niemieckich bibliografii historycznych Śląska wiąże się z działalnością Historische Kommission für Schlesien we Wrocławiu. Od 1927 do 1935 r.

wydawano tu sześciotomową *Schlesische Bibliographie*. Pierwszy tom tego wydawnictwa pt. *Bibliographie der Schlesischen Geschichte* (Breslau 1927) opracował Viktor Loewe. Ta sama instytucja wraz z Verein für Geschichte Schlesiens kontynuowała dzieło Loewego, ogłaszając bieżącą bibliografię historyczną *Literatur zur Schlesiens Geschichte...* w czasopiśmie „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens”

Po II wojnie światowej wiodącym ośrodkiem naukowym w dziedzinie bibliografii Europy Środkowej i Wschodniej (w tym Śląska) stał się zorganizowany 29 IV 1950 r. Instytut im. Johanna Gottfrieda Herdera w Marburgu. Olbrzymie zasługi na tym polu położył Herbert Rister, autor serii *Schlesische Bibliographie* wydawanej w ramach cyklu *Wissenschaftliche Beiträge zur Geschichte und Landeskunde Ost-Mitteleuropas*.

Od wielu już lat Instytut Herdera stał się centrum informacji naukowej dla badań historii krajów Europy Środkowowschodniej. Nie dziwi więc międzynarodowa inicjatywa zmierzająca do utworzenia elektronicznej bazy danych. Zadaniem systemu jest gromadzenie, systematyzowanie, przetwarzanie oraz rozpowszechnianie informacji na temat m.in. badań historycznych Śląska. W faktograficznej bazie przechowywane są natomiast wyniki badań naukowych oraz dane o placówkach i osobach prowadzących te badania.

W 1994 r. rozpoczęto w ramach współpracy wymianę danych bibliograficznych, czego dowodem są kolejne roczniki *Bibliografii historii Śląska*.

Najnowszy tom bibliografii – za 1996 r. – opracowały trzy zespoły: Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, Slezský ústav Slezského zemského muzea Opava oraz Herder Institut w Marburgu. Informacje zawarte w bibliografii są także dostępne na stronie internetowej Instytutu Herdera w bazie *Literaturdatenbank zur Geschichte Ostmitteleuropas*: www.uni-marburg.de/herder-institut/grundlagen/bibliographien/lit_db.html.

Dwa pierwsze ośrodki zestawiły materiały pochodzące z terenu Europy Środkowej. Publikacje czeskie i słowackie przygotowali Lubomír Bajger i Alena Volná; polskie – Zdzisław Gębołyś (katowicka część Górnego Śląska), Artur Hac i Karol Sanojca (Dolny Śląsk), Tomasz Jaworski (Ziemia Lubuska), Małgorzata Pawlak (Śląsk Cieszyński; wprowadziła również informacje bibliograficzne do banku danych SOWA) oraz Ewa Wyglenda (Śląsk Opolski). Pozostałe publikacje, wydane w Europie Zachodniej, opracowano w Instytucie Herdera w Marburgu.

Budowa i układ bibliografii

Licząca aż 3191 opisów bibliografia posiada typową budowę bibliografii specjalnej. Wyróżnia ją jedynie trójjęzyczne (język niemiecki, polski i czeski) opracowanie materiałów wprowadzających i pomocniczych.

Poza trójjęzycznym spisem treści zamieszczono krótkie *Słowo wstępne* redaktorów wydawnictwa – Karola Sanojcy i Kaia Struve, *Wykaz skrótów* oraz *Wykaz tytułów periodyków wykorzystanych w bibliografii*.

Podczas przygotowywania bibliografii zostało przejrzanych 651 reprezentatywnych tytułów czasopism i innych wydawnictw ciągłych (o częstotliwości od rocznika do tygodnika) niemieckich (44,24%), polskich (35,02%), austriackich (4,61%), angielskich (3,68%), amerykańskich (2,92%), czeskich (2,46%), francuskich (2,46%), włoskich (1,07%), izraelskich (0,46%), norweskich (0,46%), belgijskich (0,31%), duńskich (0,31%), holenderskich (0,31%), serbskich (0,31%),

słowackich (0,31%), szwajcarskich (0,31%), szwedzkich (0,31%), kanadyjskich (0,15%), węgierskich (0,15%) oraz jeden anglojęzyczny dokument online.

W bibliografii zastosowano układ systematyczny, charakterystyczny dla bibliografii historycznych krajów i regionów Europy Środkowowschodniej, wydawanych przez Instytut Herdera w Marburgu (przy współpracy ośrodków naukowych w Polsce, Czechach i Słowacji).

Bibliografia została podzielona na 13 głównych działów. Rozdział *01. Ogólne*, przynosi generalia, czyli literaturę obejmującą bibliografie i leksykony, czasopiśma, prace zbiorowe, opracowania historiograficzne oraz materiały dotyczące organizacji nauk historycznych na Śląsku.

W rozdziale *02.* umieszczono tylko dwa opisy z dziedziny *Środowiska naturalnego*.

Materiały źródłowe, w większości polskojęzyczne, podzielone na okresy historyczne¹, znalazły się w rozdziale *03. Źródła*.

Nauki pomocnicze historii, takie jak: archiwistyka, źródłoznawstwo, chronologia, dyplomatyka, paleografia, epigrafika, genealogia, sfragistyka, heraldyka, numizmatyka, geografia historyczna, kartografia, ikonografia, statystyka i demografia, umieszczono w rozdziale *04. Źródłoznawstwo, nauki pomocnicze historii i pokrewne*.

Zaledwie osiem opisów liczy sobie rozdział *05. Pradzieje/archeologia* (do wędrówek ludów oraz po tym okresie).

W części chronologicznej *06.* uporządkowano najogólniejsze materiały historyczne dotyczące Śląska, obejmujące często kilka dziedzin wiedzy².

Bogatą problematykę można odnaleźć w rozdziale *07. Historia polityczna* (np. historia organizacji politycznych i partii, zagadnienia kultury i myśli politycznej na Śląsku, historia wojskowości oraz obraz stosunków polsko-niemieckich i polsko-czeskich – od średniowiecza po czasy współczesne).

Dalej wyodrębniono rozdział *08. Ludność*, przynoszący niezwykle różnorodny materiał z następujących dziedzin: przemiany społeczne, problemy grup mniejszościowych, konflikty etniczne oraz stosunki międzyludzkie i in.

Historia gospodarcza i społeczna (w dziale *09.*) została poprowadzona od zagadnień ogólnych dotyczących wspólnot sąsiedzkich, stosunków gospodarczo-społecznych, odbudowy powojennej, poprzez zagadnienia osadnictwa (morfologia jednostek osadniczych), rolnictwa (rolnicy i ich położenie społeczne lub materialne), handlu, rzemiosła, przemysłu (np. górnictwo) aż do transportu i komunikacji.

Tematyka religijna (kościół ewangelicki, katolicki oraz inne wyznania) znalazła się w rozdziale *10.*, np. w podrozdziale *10.02.02.01 Kościół katolicki* zamiesz-

¹ Wydzielono następujące okresy: średniowiecze, 1526–1742 (od momentu objęcia rządów na Śląsku przez dynastię Habsburgów do przejścia władzy przez Prusy), 1742–1815 (rok 1815 wskazuje na duże zmiany na Śląsku związane z pruskimi reformami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi; Śląsk stał się od tej pory jedną z prowincji pruskich), 1815–1918 (od kongresu wiedeńskiego do zakończenia I wojny światowej), 1918–1939 (okres dwudziestolecia międzywojennego), 1939–1945 (II wojna światowa), 1945–1989 (okres PRL-u) oraz od 1990 r.

² Materiały bibliograficzne najpierw przyporządkowywano do podrozdziałów *13.02 Regiony* i *13.03 Miejscowości*, które przyjęły ogólny schemat bibliografii. Publikacje, których treść obejmowała tereny większe niż region, przesuwno do działów *01.–05.* i *07.–11.* Pozostałe dokumenty umieszczono w części *06.*

czono pozycje omawiające reformy duszpasterstwa, sytuację Kościoła w społeczności śląskiej, ruch pielgrzymkowy i zakony katolickie.

W rozdziale 11. *Historia kultury* umieszczono opisy obchodów świąt religijnych oraz tradycji śląskich (pogrzebowych i ślubnych). W podrozdziale 11.03 zaprezentowano natomiast zagadnienia sportu i turystyki. Zwrócono uwagę na walory turystyczne Beskidu Śląskiego i północnych Moraw. Do podrozdziału 11.06 przyporządkowano materiały z zakresu historii księgozbiorów i wydawnictw na Śląsku, dziejów kina i filmu, czasopism i gazet, ekslibrisów oraz rękopisów.

Jednym z większych rozdziałów jest rozdział 12. *Historia rodzin i osób* (58 stron). Pierwszy z wydzielonych tu podrozdziałów zawiera ogólne opracowania w postaci słowników biograficznych różnych grup zawodowych, leksykony biograficzno-bibliograficzne i monografie.

Podrozdział 12.02 obejmuje publikacje dotyczące śląskich rodów i rodzin. Nazwiska rodzin ułożono alfabetycznie. Podobne szeregowanie zastosowano w podrozdziale 12.03, gdzie scharakteryzowano pojedyncze osoby. Pod nazwiskami osób zamieszczono krótkie dopowiedzenia, np. *Bielschowsky Albert – Literaturhistoriker*. Wśród osób opisanych w tym rozdziale są działający w regionie pedagodzy, kompozytorzy, ekonomiści, księża, biskupi, lekarze, wojskowi, przyrodnicy, architekci, pisarze, poeci, malarze, naukowcy, filozofowie, historycy i aktorzy. Przy niektórych nazwiskach, znanych w kulturze wielu narodów, podane są dwie formy nazwiska, np. *Frentzel, Michael – Frenzel, Michał (1628–1706); Friedrich II – Fryderyk II (1480–1547); Hadevigis, s. – Jadwiga, św. – Hedwig, hl. (1174–1243)*. Niezwykle pomocne mogą się także okazać zamieszczone przy nazwiskach daty życia poszczególnych osób.

Aż 131 stron liczy ostatni rozdział 13. *Historia poszczególnych regionów i miejscowości*, w którym wyróżniono trzy podrozdziały. W pierwszym podrozdziale 13.01. *Ogólne* ujęto osiem opisów publikacji omawiających walory topograficzne, urbanistyczne, przyrodnicze lub turystyczne większych fragmentów Śląska.

Podrozdział 13.02. *Regiony* (miasta wraz z powiatami, np. *Bielsko-Biała, Bystrzyca Kłodzka, Cieszyn* albo tereny np. *Gór Sowich, Gór Stołowych, Karikonoszy i Sudetów*) został uporządkowany alfabetycznie według nazw miejscowych obecnie obowiązujących (od *Bielska-Białej* do *Zyglina – Groß Zyglin*, łącznie 56 regionów).

Podrozdział 13.03. *Miejscowości* zawiera opisy 240 miast (od *Baborowa – Bauerwitz* do *Zlaté Hory/Jesenik – Zuckmantel/Freiwaldau*; wydzielono także dzielnice miast, np. *Kochłowice* – dziś dzielnica Rudy Śląskiej, czy *Boguszowice* – dzielnica Rybnika).

W kręgu zainteresowania niemal wyłącznie polskiego śląskoznawstwa znalazły się: Jelenia Góra, Katowice i Opole, natomiast niemiecka nauka zainteresowała się szczególnie Kłodzkiem i Zgorzelcem. Wśród materiałów dotyczących pozostałych miejscowości można zauważyć względną równowagę publikacji w obu językach.

Ostatnim elementem budowy bibliografii są indeksy. W indeksie autorów (s. 281–304) obok nazwisk umieszczono objaśnienia, np. tłum., rec., red., przedm., oprac. itd. Nazwiska osób podano w języku dominującym w kręgu ich działania. Czasem zamieszczano różne warianty językowe nazwisk, gdy osoba była znana i działała poza jednym obszarem kulturowym. Zapisy indeksowe uzupełniają także niezwykle przydatne daty życia osób. Indeks geograficzny (na s. 315–328)

wskazuje na zasięg terytorialny bibliografii. Przy nazwach geograficznych znalazły się dopowiedzenia, np.: dekanat, diecezja, gmina, góra, księstwo, powiat, region, rzeka, województwo, ziemia. Ostatnią częścią bibliografii są trzy indeksy rzeczowe: niemiecki (s. 329–341; 747 haseł), polski (s. 343–354; 529 haseł) i czeski (s. 355–366; 524 hasła).

Zakres i zasięg bibliografii

Bibliografia historii Śląska obejmuje swoim zasięgiem materiały dotyczące obszaru historycznego Śląska i terenów z nim związanych (np. niektóre ziemie Śląska położone w Republice Czeskiej – z zachodnią granicą na rzece Ostrawicy i południowo-zachodnią na rzece Opawie oraz część Łużyc). Rejestrowane są także prace na temat księstwa oświęcimskiego aż do włączenia go do Korony w 1457 r. (nie uwzględnia się tematu oświęcimskiego od XVI w., jeśli nie ma on ścisłego związku z terenem Śląska). Autorzy bibliografii słusznie nie uwzględniali w doborze dokumentów zmieniających się administracyjnych granic Śląska. Dlatego włączono do bibliografii takie śląskie miejscowości, jak Syców i Międzybórze, choć znalazły się one w dawnym województwie kaliskim, oraz Woźniki, Kalety, Lubliniec, Dobrodzień, Olesno i Gorzów Śląski z byłego województwa częstochowskiego. Nie zarejestrowano natomiast np. Chrzanowa i Zagłębia Dąbrowskiego, choć należały do województwa katowickiego.

W *Bibliografii historii Śląska* odnotowuje się publikacje samoistne wydawniczo (prace indywidualne i zbiorowe) oraz niesamoistne wydawniczo (artykuły z czasopism i wydawnictw zbiorowych, encyklopedii oraz słowników). Większość materiałów dotyczących Tychów pochodzi z jednej monografii poświęconej temu miastu (poz. 2836–2850, 2852–2868). O dużej szczegółowości i dążeniu do kompletności bibliografii świadczy również fakt zamieszczania artykułów encyklopedycznych (np. poz. 408), artykułów z leksykonów (np. poz. 1932) oraz rozdziałów z książek autorskich (poz. 658–660). Część biogramów w rozdziale 12. rozpisano np. ze słownika *Saur. Allgemeines Künstlerlexikon. Die bildenden Künstler aller Zeiten und Völker*. Bd. 12. (poz. 1149, 1151–1173, 1177–1182, 1184–1197, 1199–1224).

Wśród rozmaitych form dokumentów odnotowanych w bibliografii trzeba jeszcze wspomnieć o jednodniówkach (np. poz. 1844), wieloczęściowych artykułach czasopiśmienniczych (np. poz. 1850, 1853, 2299, 2530) oraz pojedynczych tomach wydawnictw wielotomowych (np. poz. 2401, 2487).

Przy doborze publikacji zastosowano selekcję treściową. Materiały z zakresu krajoznawstwa oraz nauk politycznych, ekonomicznych i społecznych opublikowano w wyborze.

Opis bibliograficzny

Kolejno ponumerowane opisy bibliograficzne podawane są w języku polskim (dla prac w języku polskim, czeskim i słowackim) lub niemieckim (dla prac zachodnioeuropejskich). Tytuły polskie, czeskie i łużyckie zostały ponadto przetłumaczone na język niemiecki i przytoczone w nawiasach kwadratowych, tuż po tytule w języku oryginalnym.

Niestety opisy bibliograficzne nie opierają się na normach bibliograficznych. I tak np. strefę opisu fizycznego książki przesunięto za strefę serii. Nazwiska kilku autorów (czasami jest ich więcej niż trzech) są oddzielane kreskami ukośnymi, a nie przecinkami. W opisie artykułów czasopiśmienniczych cytata wydawnicza,

jeśli opis podaje się w ciągłości wiersza – a tak dzieje się w tej bibliografii, przytaczają się po dwóch ukośnych kreskach, a nie po przymku „W:” Błędów tego rodzaju jest w tej bibliografii niestety więcej. Nie umniejsza to jednak rangi pracy, ponieważ przyjęty w bibliografii schemat opisów stosowany jest konsekwentnie.

Niewątpliwym atutem bibliografii są wykazy recenzji, mieszczące się tuż pod recenzowaną publikacją (np. poz. 7, 157, 164–167, 211, 463, 1989, 3175). Zestawiono około 220 takich opisów.

Bibliografia jest także częściowo adnotowana. Niektóre opisy zostały uzupełnione króciutkimi uwagami wyjaśniającymi, np. pochodzenie materiałów (*Materiały sesji „130 lat praw miejskich Katowic”*, Katowice 7 IX 1995 poz. 67; *Beilage zu „Bote aus dem schlesischen Burgenland”* poz. 87; *Beilage zu „Der Rybniker”* poz. 96; *Kontynuacja miesięcznika „Opole”* poz. 133; *Materiały z konferencji naukowej, która odbyła się z okazji pięćdziesięciolecia Uniwersytetu Wrocławskiego w dniu 9 listopada 1995 roku* poz. 199). W adnotacjach informowano też o istotnych załącznikach do bibliografii (*Paralleltext in englischer Sprache* poz. 162; *Aneks: wykaz Ślązaków pływających na statkach Polskiej Marynarki Handlowej w latach 1939–1945, (175–179)* poz. 553). Adnotacje pojawiały się często przy pozycjach, których tytuły nie odzwierciedlały treści dzieła (np. pod poz. 2400 Joanny Jurgały-Jureczki pt. *Dom w Górkach* znalazła się adnotacja: *Dot. domu Zofii Kossak. / Betr. Das Haus von Zofia Kossak*; ponadto pod innymi opisami: *Betr. Die polnische Minderheit zwischen den Weltkriegen* poz. 618; *Dot. Powstania Polskiego Związku Kulturalno-Oświatowego w Czechosłowacji (1947)* poz. 619; *Betr. Staat und katholische Kirche in Oberschlesien 1945–1956* poz. 763).

W tak bogatej bibliografii nie ustrzeżono się przed kilkoma błędami. W podrozdziale 10.01 *Ogólne* (w ramach rozdziału 10. *Historia religii i kościołów*) znalazła się publikacja na temat dziejów Zakonu Magdalenek (poz. 745). Podobne materiały na temat śląskich klasztorów i zgromadzeń zakonnych umieszczano najczęściej w podrozdziale 10.02 *Wspólnoty chrześcijańskie*. Pozycja 856 dotyczy historii śląskich sportowców reprezentujących Polskę na igrzyskach olimpijskich. Prace o charakterze biograficznym, które nie znalazły się w rozdziale 12., można odnaleźć poprzez indeks, jednak tej pozycji pod hasłem „sportowcy” nie znajdziemy. Nie znajdziemy również w indeksie rzeczowym – hasło „biblioteki” – opisu 2704, który dotyczy wystawy map Górnego Śląska ze zbiorów Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Opolu. Za całkowicie niezrozumiałe należy uznać umieszczenie pozycji 2592 o tytule *Hypolazja zębów stałych wczesnośredniowiecznej populacji z Milicza* w podrozdziale 06.02. *Część chronologiczna. Średniowiecze*.

W indeksie rzeczowym zwraca uwagę brak rozróżnienia franciszkanów na zakon męski i żeński (choć w tekście są opisy dotyczące działalności franciszkanek, np. poz. 2684). Takie rozróżnienie dotyczy natomiast benedyktynów i benedyktynek, cystersów i cysterek.

Dostrzeżone w *Bibliografii historii Śląska* niedociągnięcia nie podważają znaczenia, jakie ma ta bibliografia dla nauki polskiej. Rejestracja silesiacy w polskich bibliografiach historycznych jest, trzeba przyznać z przykrością, niewystarczająca. *Bibliografia historii Śląska* opiera się ponadto na cennym wielojęzycznym materiale. Tak szerokiego zestawu publikacji zachodnioeuropejskich nie znajdziemy w dotychczas drukowanych polskich bibliografiach Śląska.

Bibliografia ta stanowi więc niezwykle ważną pozycję źródłową dla pracowników naukowych, nie tylko dla historyków Śląska, ale też dla archeologów, hi-

storyków sztuki, socjologów, etnografów oraz wszystkich zainteresowanych życiem tego regionu.

Agnieszka Bajor